

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26–27. X 2018)

Књига III

**РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ
&
NEW BORN ART**

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. г Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, ванредни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Тамишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Рецензенти

- др Снежана Николајевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Зоран Комадина, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Дубравка Јовичић, редовни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Јасна Вељановић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Марија Ђирић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Зоран Божанић, ванредни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Сања Радиновић, ванредни професор, Факултет музичке уметности у Београду
др Слободан Кодела, ванредни професор, Факултет уметности у Нишу
др Сања Пантовић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Ања Лазаревић Коцић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Невена Вујошевић, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
др Јелена Беочанин, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Др Данијела М. Димковић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Др Дијана Милетић, ванредни професор, Академија уметности Универзитета у Новом Саду
Др Маријана Пауновић, доцент, Факултет примењених уметности Универзитета у Београду
Др Војислав Л. Илић, доцент, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу
Др Милан Д. Максимовић, доцент, Архитектонски факултет Универзитета у Београду

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26–27. X 2018)

Књига III

РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ
&
NEW BORN ART

Уредници
Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Крагујевац, 2019.

ТРИ СВЕСКЕ РАДОВА СА XIII МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

На Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, по традицији, последњег октобарског викенда одржава се међународни научни скуп *Српски језик, књижевност, уметност*. Овога пута то је био XIII скуп, а одржан је 26-27. 10. 2018. године. На овом дводневном научном скупу са рефератима је учествовало 211 учесника, и то 203 из земље и 8 из иностранства (Хрватске, БиХ, Мађарске, Бугарске, Румуније).

Скуп је имао четири тематске целине: лингвистичку, књижевнокултуролошку и две уметничке: теорија музике и примењена/ликовна уметност.

Лингвистичка тема скупа била је ВУКОВ СРПСКИ РЈЕЧНИК И 200 ГОДИНА САВРЕМЕНОГ СРПСКОГ ЈЕЗИКА, а део је проблематике која се истражује на пројекту *178014: Динамика структура савременог српског језика*, који се у оквиру основних истраживања изводи на ФИЛУМ-у, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Циљ је био да се на двеста година од појаве Вуковог *Српског рјечника* као најзначајнијег дела српске филологије баца ново светло на његове карактеристике и његово место како у развојним процесима српског језика тако и кроз дијахрони и актуелни суоднос српског језика према другим словенским и несловенским језицима.

Књижевнокултуролошка тема скупа била је *БЕБЕ*, и обухватила је различита питања: од културолошке до књижевнотеоријске, од антрополошке до филозофске и теолошке, од друштвене до хуманистичке артикулације феномена беба. Од иманентне књижевнокултуролошке артикулације беба, њиховог идентитета и њихове друштвене позиције, до симболичког, културолошког, правног и теолошког места беба у матрици Запада, отворена је први пут на нашим просторима ова, тако деликатна и далекосежно субверзивна тема. Ова тема представља део проблематике која се истражује на пројекту *178018: Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир*, чији је носилац ФИЛУМ, а финансира га Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Музиколошка тема скупа била је РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ. Циљ теме усмерен је ка расветљавању феномена *рођења* из перспективе музичке теорије и анализе, музичке педагогије и музике у медијима. Тема је иницирала различита научна промишљања која су потпомогла да се на нов начин расветле еволутивни пут и развојне фазе у настанку музичког дела, музичке форме и еволутивних процеса у доменима музичке теорије, медијске праксе и музичке педагогије.

Тема примењене и ликовне уметности била је *БЕБЕ*, и представљена је са радовима из историје уметности и архитектуре са темом NEWBORN ART. Обрађене су теме из различитих родова уметности, од сликарства, преко културних концепата, мултимедија до архитектуре, амбијенталних концепата, паметних градова и урбанизма.

Сада се пред читаоцима налази трокњижје које у оквиру сваког од делова скупа којем је посвећена посебна свеска, након процеса рецензирања, доноси мањи број реферата него што је поднесено на самоме скупу. Прва је књига посвећена лингвистичкој тематици скупа, друга књижевнокултуролошкој, а трећа музиколошкој и примењено-ликовној уметничкој тематици скупа.

О ТРЕЋОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА ХІ МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Музичко-теоријски део тринаестог међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност 2018. године обележили су разнолики радови излагачи током два дана. Научно сагледавање овогодишње теме музичко-теоријског дела скупа „Рођење у музици“ започело је пленарним излагањем *Старогрчка хармонија: од митологије до рађања науке* које је одржао један од најеминентнијих теоретичара музике др Зоран Божанић са Факултета музичке уметности у Београду.

Рад музичко-теоријског дела скупа организован је кроз три радне секције у оквиру којих су обрађиване следеће подтеме: *Музика и медији / Јубилеју, Еволутивни процес у музичкој теорији и пракси* и *Музичке дисциплине сагледане кроз еволуцију / Дечје музичко стваралаштво*. У оквиру свих секција изложен је сразмеран број научних радова (око осам у свакој секцији) – *Музика и медији / Јубилеју, Еволутивни процес у музичкој теорији и пракси* и *Музичке дисциплине сагледане кроз еволуцију / Дечје музичко стваралаштво*. На скупу су се представили излагачи из различитих академских заједница које гравитирају ка Универзитету у Крагујевцу. Поред представника града домаћина, своје научне радове презентовале су колеге из Београда, Ужица, Приштине / Лепосавића и Вршца. Као и свих протеклих година, и овога пута сви реферати представљени су на високом аналитичком нивоу.

На овогодишњем научном скупу, тридесет излагача пријавило је своје учешће, док је на самом скупу, изложено двадесет и пет радова, од којих се двадесет и један презентује широј научној јавности. Без обзира на комплексност и захтевност обрађиване теме „Рођење у музици“, радови су изнова указали на иновативне приступе у сагледавању проблематике из области музичке теорије, музичке педагогије и медија. Свеукупни приступ постављеној проблематици имао је за резултат аналитички приступ који је музичко дело перципирао, из за сада, сасвим новог угла посматрања и анализе. Недовољно је напоменути да су радови својом иновативношћу, оригиналним научним приступима у потпуности успели да одговоре на постављену проблематику скупа, јер интегрисани у Зборнику, чине оригиналну целину „вишег“ реда. „Рађање“ науке, еволуција жанра, деца, као посебна тема која је приказивана на више начина, омогућили су да се задата тема овогодишњег научног скупа класификује као јединствена у медијском, теоријском и музичко-педагошком простору.

У секцији **Примењена и ликовна уметност**, представљени су радови из Историје уметности и Архитектуре са темом *Newborn Art*. Укупно је учествовало 24 учесника, од којих 1 из иностранства (Мађарска) и објављено је 18 радова (8 коауторских). Референти потичу из академских институција у Београду, Крагујевцу, Новом Саду, Јагодини, Косовској Митровици и Будимпешти.

Обрађене су теме из различитих родова уметности, од сликарства, преко и културних концепата, мултимедија до архитектуре, амбијенталних концепата, паметних градова и урбанизма. У целини је одговорено на постављену тему кроз различите аспекте. Поједине теме су презентовале тренутна технолошка достигнућа и повезивање архитектуре са различитим медијима, као могуће смернице у

развоју архитектонских структура. Занимљиви су радови са подтемом *Интер-медијалних уметности* који су представили савремени контекст уметности и актуелна истраживања. Тема реконструкција античких градова на територији Србије, је значајна са аспекта повезивања више уметничких дисциплина-архитектура, урбанизам, археологија и дигитална уметност и презентације постигнутих резултата истраживања. Информационе-комуникационе технологије и електронско учење је значајно истраживање које је отворило значајна питања и теме о унапређењу наставе. На теме и подтеме скупа- *Рођење и рађање уметника; Бебе и деца (као мотив) у ликовном стваралаштву; Рођење-смрт-поновно рођење у уметности; Уметности 21. века; Нови архитектонски код; Архитектура 21. Века; Плаво-Плаво; Архитектура и природа; Интермедиа-тематизовање и критичко филозофско истраживање прожимања различитих уметности-сликарства, музике, архитектуре; Изазов : Е-учење; Настава уметности - данас и сутра; Виртуелно и настава уметности; Подстицање ликовног израза; Креативности - људски потенцијал.*

Радови су постављени квалитетно и иноваторски, на основама савремених методологија, а аутори су јасно одговорили на представљене теме истраживања, које ће значајно обогатити теоријска научно-уметничка истраживања у овој области.

Крагујевац, септембар 2019. године

Уредништво

САДРЖАЈ

ТРИ СВЕСКЕ РАДОВА СА XIII МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ
СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 5

О ТРЕЂОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XI МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 7

РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ

Зоран Ж. БОЖАНИЋ
СТАРОГРЧКА ХАРМОНИЈА: ОД МИТОЛОГИЈЕ ДО РАЂАЊА НАУКЕ / 15

Марија М. ЂИРИЋ
КОНЦЕРТ КАО МЕДИЈСКА ФОРМА И ПРИМАРНИ ВИД
ПЛАСИРАЊА МУЗИКЕ: КОНТЕКСТИ И ЛИНИЈЕ РАЗВОЈА / 23

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ СЛАВКОВИЋ
МУЗИЧКО ПОЗОРИШТЕ, МУЗИЧКИ ТЕАТАР, ИНСТРУМЕНТАЛНИ
ТЕАТАР, НОВИ МУЗИЧКИ ТЕАТАР, ЖАНР / 33

Моника Ј. НОВАКОВИЋ
ИЗМЕЂУ ФИЛМСКЕ ЈАВЕ И ПОЗОРИШНОГ СНА: ИНТЕРМЕДИЈАЛНОСТ
НА ПРИМЕРУ ФИЛМА СВЕТЛА ПОЗОРНИЦЕ ЧАРЛИЈА ЧАПЛИНА / 49

Ерна Б. ДЕЛИЋ
СМРТ У ВЕНЕЦИЈИ – ИНТЕРТЕКСТУАЛНОСТ И ЖАНРОВСКА
ХИБРИДИЗАЦИЈА У ДЕЛИМА МАНА И ВИСКОНТИЈА / 59

Катјарина Д. ЛАЗАРЕВИЋ СРЕТЕНОВИЋ
’НОВИ’ МЕДИЈИ И КОЛЕКТИВНО (МУЗИЧКО) ПАМЋЕЊЕ / 75

Ања З. ЛАЗАРЕВИЋ КОЦИЋ
МНОГОСТРУКА УМЕТНИЧКА ДЕЛАТНОСТ ЛЕОНАРДА БЕРНШТАЈНА И
ЊЕГОВ ДОПРИНОС ВРАЋАЊУ МАЛЕРОВОГ СТВАРАЛАШТВА У КАНОН
МУЗИЧКЕ УМЕТНОСТИ - ПОВОДОМ 100 ГОДИНА ОД РОЂЕЊА / 83

Ивана И. ВУКСАНОВИЋ
ГЕНЕЗА МУЗИЧКЕ СЕМИОЛОГИЈЕ / 95

Гарун П. МАЛАЕВ
ЕВОЛУТИВНИ ПРОЦЕС У МУЗИЧКОЈ ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ / 103

Predrag A. REPANIĆ
ТЕХНИКА RELACIONIN STRETA U FUGI DIS-MOL BWV 853,
IZ DOBRO TEMPEROVANOG KLAVIRA I, J. S. BANA / 113

Милена ЈОВАНОВИЋ
„НОВЕ” И „СТАРЕ” ТЕНДЕНЦИЈЕ У ФОРМАЛНОЈ
ОРГАНИЗАЦИЈИ ЛИРСКЕ СВИТЕ АЛБАНА БЕРГА / 135

Јелена М. МЛАДЕНОВСКИ
УСПАВАНКА КАО ОЛИЧЕЊЕ СПОКОЈА И НЕЖНОСТИ
У УМЕТНИЧКОЈ МУЗИЦИ ЗА ДЕЦУ / 145

Дубравка Ј. ЈОВИЧИЋ
ВОДА КАО ИНСПИРАЦИЈА У ДЕЛИМА ЗА
КЛАВИР КЛОДА ДЕБИСИЈА / 157

Биљана Љ. МАНДИЋ
МУЗИКА ЗА ДЕЦУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА / 169

Сања Р. ПАНТОВИЋ
ЗБИРКА КОМПОЗИЦИЈА ЗА КЛАВИР ЧЕТВОРОРУЧНО ЖАНА
ФРАНСЕА „ПЕТНАЕСТ ПОРТРЕТА ДЕЦЕ ОГИСТА РЕНОАРА” И
ЊЕН ЗНАЧАЈ ЗА ФОРМИРАЊЕ МЛАДОГ ПИЈАНИСТЕ / 189

Јелена Д. БЕОЧАНИН
ЗАДАЦИ ОСНОВНОГ И СРЕДЊЕГ МУЗИЧКОГ ОБРАЗОВАЊА КАО
ПРЕДУСЛОВИ САВЛАДАВАЊА ПРОШИРЕНО-ТОНАЛНЕ И АТОНАЛНЕ
МУЗИКЕ У НАСТАВИ СОЛФЕЂА НА УНИВЕРЗИТЕТСКОМ НИВОУ / 201

Невена Ј. ВУЈОШЕВИЋ
ХАРМОНСКИ АСПЕКТ МУЗИЧКЕ ПЕРЦЕПЦИЈЕ КОД
НОВОРОЂЕНЧАДИ И ЊИХОВА АФЕКТИВНА РЕАКЦИЈА
НА ЗАДАТИ МУЗИЧКИ САДРЖАЈ / 209

Марија К. ИВАНОВИЋ
ДЕЧЈЕ МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО И ИГРА / 219

Јасмина М. СТОЛИЋ ПИВНИЧКИ
МЕНТОРСТВО КАО НАЈЕФИКАСНИЈИ ВИД ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ
У РАДУ СА МУЗИЧКИ ТАЛЕНТОВАНОМ ДЕЦОМ / 229

Биљана М. ПАВЛОВИЋ
УЛОГА ОСНОВНОШКОЛСКЕ НАСТАВЕ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ
У ПРОЦЕСУ СОЦИЈАЛИЗАЦИЈЕ УЧЕНИКА / 241

Борисав Б. МИЉКОВИЋ
УЛОГА ДЕЦЕ У ЧУВАЊУ МУЗИЧКО-ФОЛКЛОРНЕ ТРАДИЦИЈЕ
У СРБИЈИ У ПРОЦЕСУ РЕКОНТЕКСТУАЛИЗАЦИЈЕ / 253

NEW BORN ART

Ана М. ЗОРИЋ
Милош С. КОСТИЋ
ПРОСТОРИ МИРА - РЕКРЕАЦИЈА КАО МЕТОД ПРОГРАМСКЕ
ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ВОЈНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ / 267

Dragana M. VASILJEVIĆ TOMIĆ
Marijana M. MILANOVIĆ
МЕХАНИЗМИ РАМЋЕНЈА КАО МЕТОД FORMIRANJA KULTURNO-
PROSTORNOG IDENTITETA: INSTRUMENTALIZACIJA PARAMNEZIJE
КАО ОСНОВА ЗА ПРОЈЕКТОВАНЈЕ
NOVE PROŠLOSTI KOSANČICEVOG VENCA / 279

Драган М. ЈАКОВЉЕВИЋ
ПЕРСПЕКТИВЕ УМЕТНИЧКОГ СТВАРАЊА
У ЕРИ НОВИХ ТЕХНОЛОГИЈА / 293

Војислав Л. ИЛИЋ

ИНФОРМАЦИОНО-КОМУНИКАЦИОНА ТЕХНОЛОГИЈА
И ЕЛЕКТРОНСКО УЧЕЊЕ КАО ФАКТОРИ УНАПРЕЂЕЊА
НАСТАВЕ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ / 303

Irena R. KNEŽEVIĆ

SINTEZA UMETNIČKIH STRATEGIJA
U VIDEO-UMETNOSTI – UŠĆE PEPELA,
VIDEO-RAD HUANA MANUELA EČEVARIJE / 315

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ

Небојша С. ФОТИРИЋ

АРХИТЕКТУРА ТОКОВА: ПОЗИЦИЈА АРХИТЕКТОНСКЕ ФОРМЕ
ИЗМЕЂУ КРЕИРАЊА ОБЈЕКТА И КРЕИРАЊА ПОРУКЕ / 321

Јелена В. АТАНАСИЈЕВИЋ

SMART CITY / 331

Јована Н. ЂОРЂЕВИЋ

АНТИЦИПАЦИЈА САВРЕМЕНЕ ИНТЕРМЕДИЈАЛНЕ УМЕТНОСТИ У
УМЕТНИЧКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА ВАСИЛИЈА КАНДИНСКОГ / 339

Lidija A. MARINKOV PAVLOVIĆ

SAVREMENO SLIKARSTVO
КАО PLURALNA UMETNIČKA PRAKSA / 351

Нега Н. РАДОИЧИЋ

СЕНЗИБИЛНОСТ У ФИЛМУ ВИМА ВЕНДЕРСА
СО ЗЕМЉЕ (SALT OF THE EARTH) / 361

Vladimir M. RANKOVIĆ

FILM UMETNIKA КАО МЕТАУМЕТНОСТ – MONDO
VENEZIANO, FILM ANTOANA PRIMA / 373

Ивана М. РАКОЊАЦ

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ-БАБОВИЋ

ФЛУИДНОСТ ГРАНИЦЕ ОТВОРЕНОГ ЈАВНОГ ПРОСТОРА / 379

Вања Р. СПАСЕНОВИЋ

Ивана М. РАКОЊАЦ

МАПИРАЊЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЈСКИХ АМБИЈЕНТАЛНИХ ЦЕЛИНА
БЕОГРАДА: ПРИМЕНЉИВОСТ ПСИХОГЕОГРАФСКИХ МЕТОДА / 391

Ана М. ЗОРИЋ¹
Милош С. КОСТИЋ
Универзитет у Београду
Архитекционски факултет,
Архитектура

ПРОСТОРИ МИРА - РЕКРЕАЦИЈА КАО МЕТОД ПРОГРАМСКЕ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ВОЈНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ²

Периодом транзиције, поједини простори војне инфраструктуре социјализма бивају део процеса конверзије у цивилне сврхе или трајно напуштени, стварајући празне просторе унутар и изван градских средина.

У овом раду биће анализирани војни аеродроми и атомска склоништа, као простори чија је првобитна функција изгубљена променом идеологије. Главни фокус биће на студији случаја спонтане трансформације аеродрома у Ковину и атомских склоништа на Новом Београду, као два типа војне инфраструктуре различитог степена отворености за цивиле. У циљу разумевања потенцијалних модела њихове трансформације у мирнодопским условима, рад ће се бавити анализом карактера и просторних квалитета ових зона за унапређење живота локалне заједнице, кроз истраживање рекреације, као главног просторног критеријума. Рекреација, као широка и отворена област у савременој теорији, у раду је препозната као носилац додатних вредности и квалитета који карактеришу савремени живот грађана.

Кључне речи: напуштени простори, војна инфраструктура, идеологија, рекреација, постсоцијализам

Контекст истраживања

Период социјализма обележен је као период интензивног планирања, развоја и изградње војне инфраструктуре, као одраз идеолошког и геополитичког стања у држави. Југословенска народна армија (ЈНА), као гарант очувања социјалистичког поретка, имала је важну улогу не само у очувању мира и безбедности, већ и сигурности свих грађана. Са идеолошком променом и периодом транзиције, као и низом закона и докумената, војска губи своју првобитну политичку и економску моћ, чиме поједини простори војне инфраструктуре бивају део процеса конверзије у цивилне сврхе или трајно напуштени, стварајући празне просторе унутар и изван градских средина.

У овом раду биће анализирани војни аеродроми и атомска склоништа, као простори чија је првобитна функција изгубљена са променом идеологије. Главни фокус биће на студији случаја спонтане трансформације аеродрома у Ковину и атомских склоништа на Новом Београду, као два типа војне инфраструктуре различитог степена отворености за цивиле. У циљу разумевања потенцијалних модела њихове трансформације у мирнодопским условима, рад ће се бавити

¹ ana.zoric@arh.bg.ac.rs

² Рад рађен у оквиру пројекта *Истраживање и систематизација стамбене изградње у Србији у контексту глобализације и европских интерграција у циљу унапређења квалитета и стандарда становања*, ТР 36034

анализом карактера и просторних квалитета ових зона за унапређење живота локалне заједнице, кроз истраживање рекреације, као главног просторног критеријума. Рекреација, као широка и отворена област у савременој теорији, у раду је препозната као носилац додатних вредности и квалитета који карактеришу савремени живот грађана. Традиционална подела времена на радно и слободно време, као и промена радне етике у периоду транзиције и креирања нових животних навика, утицали су на проширено читање самог појма рекреације и њеног ширег разумевања кроз различите аспекте друштвеног живота.

Методом упоредне анализе и истраживања кроз пројекат, радом се нуди тумачење развоја културе слободног времена у постсоцијалистичком периоду, проблематизујући значај напуштених простора војне инфраструктуре као потенцијала за развој града. Кроз ширу теоријску анализу, истражиће се друштвено-културни аспекти напуштених простора, чији је циљ разумевање архитектонских метода и модела за њихову пренамену.

Контекст

Период социјализма, од 1945. до распада СФРЈ, 1992. године, као период блиске историје и снажних идеолошких конструката, представља једну од најутицајнијих историјских етапа ових простора, чији су утицаји и даље уочљиви у свим сегментима људског живота. Након периода великих економских и друштвених сломова, као и кризе идентитета после Другог светског рата, идеја повратка јединству друштва и сигурности заједнице јача убеђивачку моћ политике. Поред циља оснаживања заједнице, јединства и једнакости, кроз нове производе и нове просторе, друштво је креирало свој сопствени нови идентитет. Жеља за просперитетом уочљива је и у стилским и типолошким карактеристикама архитектуре и урбанистичких целина, подизањем нових објеката и градова по узору на земље Запада. Стамбена архитектура Новог Београда, робне куће и хотели који формирају нове градске центре широм државе, објекти вишепородичног становања, са заједничким просторима, као изразом важности колектива, представљају само неке од великих просторних промена које су снажно утицале на креирање идентитета тог времена.

Важност Југословенске народне армије у новој социјалистичкој држави почива на идеји Армије као заштитника читавог политичког и друштвеног система. Уживањем посебног статуса, праћеног имовинским прописима државног земљишта, цветала је и грађевинска индустрија војних објеката. Југославија се, након 1949. године, и дефинитивног разлаза са политиком Совјетског Савеза, нашла на трећој страни Хладног рата. Као једну од оснивача Покрета несврстаних, 1961. године, геополитичка позиција истицала је Југославију као важног актера на политичкој карти света. У таквим условима, у којима могућност за рат између нуклеарних сила Истока и Запада увек постоји, Југославија је градила своју одбрамбену политику и поред видљиве политичке неутралности. У таквој ситуацији, изградња војне инфраструктуре имала је кључну улогу у одржавању мира, сигурности и спремности заједнице да реагује у случају изненадне дестабилизације међународних односа. О њиховој важности, у склопу безбедносног и сигурносног аспекта идеологије, говори и позната изјава Јосипа Броза Тита „Радимо као да ће сто година бити мир, припремамо се као да ће сутра бити рат“. Током овог периода, огромна подручја земљишта, у близини градских насеља, строго су контролисана од стране војне силе и имала су статус забрањених места за цивиле.

У таквој атмосфери, градња атомских склоништа, у овину стамбених зона града и војних аеродрома ван насеља, представљала је гарант безбедности, сигурности и спремности заједнице да реагује у евентуалним ратним околностима.

Распадом Југославије, и целокупним економским слабљењем државе, војска је изгубила свој привилеговани статус. Политичка нестабилност, током деведесетих, и демократске промене, након смене Слободана Милошевића после 2000. године, лишиле су војску њених претходних привилегованих позиција на политичкој сцени Србије. Економско расељавање војске је резултат нових прописа, којима се дефинише улога војних снага у новој, проевропској политичкој клими Србије. Један од њих је и усвајање закона којим се распуштају обавезне војне службе за цивиле, што је значило озбиљан пад капацитета, смањење буџета и стварање вишкова имања и земљишта. Процес је резултирао стварањем огромних напуштених зона у близини и унутар урбаних подручја.

Актуелно стање војне инфраструктуре

Данас, атомска склоништа трпе различите просторне и програмске трансформације које их чине непрепознатљивим. Након распада Југославије и бомбардовања Србије, 1999. године, склоништа губе своју првобитну функцију услед мирнодопских услова. „Јавно предузеће за склоништа” управља са око 1500 јавних и блоковских склоништа у Србији, од којих се 1025 налази на територији Београда, док се на Новом Београду налази 250. Од 2000. године крећу промене функција ових простора, под надлежношћу ЈПС, које прате и илегалне приватизације и надоградње објеката. Објекти склоништа претварају се у теретане, спортске клубове, трговине на мало, док надземни дограђени локали постају коцкарнице, кладионице и банке (слике 1.1, 1.2).

У Републици Србији тренутно има 10 војних аеродрома, од којих се 3 активно користе у своје првобитне сврхе (Батајница, Вршац, Бор). Аеродром Ковин се налази у југоисточном делу Војводине, 45 км од Београда. Према информацијама добијеним од Музеја ваздухопловства у Београду, аеродром у Ковину био је резервисан за присилно слетање авиона са, тренутно највећег међународног цивилног аеродрома у Србији, београдског Аеродрома „Никола Тесла” у Сурчину. 1998. године један од авиона ЈАТ Аирваис-а је присилно слетео на аеродром Ковин. Од тада се аеродром углавном и неформално користи у јавне сврхе, јер је напуштен након пада војне моћи. Поред тога, дирекција аеродрома затражила је од Војске Србије дозволу за отварање простора за јавну употребу, јер је то био део ширег владиног плана за претварање бивше војне инфраструктуре још 2006. године. Аеродром се састоји од асфалтне писте и травнатих површина, димензија 2184x30 метара, а повезан је са два регионална пута. Претежно функционише као вишенаменски јавни простор, представља пречицу за транспортни саобраћај и возаче аутомобила који пролазе на путу од Београда и Војводине до Вршца, Смедерева и Румуније, или као место практичних вежби вожње за локалне возаче. Данас, у светлу недавних политичких догађаја, аеродром поново добија своју бившу војну функцију, као домаћин међународне војне вежбе под називом „Славска браћа”, коју је, у сарадњи са руским и белоруским војскама, организовала Војска Србије у 2016. и 2017. Години (слика 2.1).

После демократских промена, у првој деценији 2000-их година, десиле су се промене планске праксе ове области на различитим нивоима. Претварање војног земљишта и објеката и њихова функционална трансформација у Србији је

текући процес, од чега бивше војне базе преузимају функцију у оквиру стамбених подручја. Иако заузимају простране области унутар и изван градских насеља, ови инфраструктурни објекти функционално су и симболично изгубљени у савременом културном контексту. Будући да су места поштовања, лишена трајних функција и баријера, у овом раду се проблематизује питање војне инфраструктуре, испитивањем њене улоге у савременом културном, друштвеном и идеолошком контексту. Полазећи од теоријских ставова, аспекти анализе напуштене војне инфраструктуре биће дефинисани и примењени на критичко читање и упоређивање студија случаја (конкурсни и студентски пројекти). Очекивани исход рада је разумевање потенцијала и слабости различитих приступа урбанистичком планирању и трансформацији бивше војне инфраструктуре и како се они даље могу развијати и унапређивати.

Савремени контекст рекреације

Променом политичког приступа, након распада Југославије, радикално се мења и свест о значају војне инфраструктуре, што се постепено уочавало и кроз просторну димензију људске свакодневице. Променом идеологије, која је, обликовањем животних простора, сугерисала јединство и сигурност заједнице, мења се и став према коришћењу истих. Резултат ових промена данас јесу девастирани и напуштени простори који су својевремено имали изузетан значај. Као такви, напуштени простори социјализма у извесној мери представљају симболе једне идеологије, те се, у најширем смислу, могу сматрати наслеђем. Иако физички присутни, ови архитектонски простори остају изгубљени у савременом контексту, а ипак, као културни трагови, историјски су значајни и специфични. Њихова двојака природа отвара нове начине њиховог разумевања. Носећи са собом једно време и културу, они имају вредност историјских споменика, али управо та другачија култура и историја коју чувају чини их посебним местом изван тренутног културног контекста. Овај карактер буди посебне доживљаје присуства у овим просторима, што може бити потенцијал њиховог оживљавања.

Са постмодерном и неолибералном парадигмом мења се однос према активностима у простору. Док се, са једне стране, поједини простори одбацују, са друге стране тумачење активности се проширује. Значење рекреације постаје шире и свеобухватније. Наиме, негирајући јасну поделу радног и слободног времена у социјализму, тврдњом да слободно време у фрагментима прожима свакодневицу, и рекреација, као дефиниција активности слободног времена, добија нови спектар значења. Рекреативно није само спорт, то је све што одмара, прија духу и телу, благотворно делује на стање човека. Самим тим се и активности попут читања, гледања слика и филма, слушања музике или шопинга третирају као рекреативне. Овај широки приступ активностима које се сматрају хуманим, у контексту претходно поменутог потенцијала оживљавања простора, сада отвара прегршт нових програма којима се напуштени простори могу трансформисати. Неке од ових трансформација већ су уочљиве на појединим примерима простора социјализма, те је идеја истраживања да испита квалитет спонтаних промена овог типа у циљу предлагања и могућег контролосања даљег тока трансформација.

У савременом контексту, рекреација, рад и приватни живот чине глобалну структуру (Лефевр 1959). Феноменолошки приступ рекреацији дефинише је као доживљај сачињен од различитих компонената које се могу анализирати и

идентификовати (Кели, 1987), као својеврсну креацију у простору и времену, репродуктивну само у сопственој ситуацији. Категорија слободног или преосталог времена, као одредница рекреације, чије тумачење се у постсоцијалистичком периоду мења у неслагљиве фрагменте који прожимају свакодневицу, претвара га у специфично стање ван обавеза, директно условљено посебним својствима простора у коме се појављује и одвија (Торкидсен 2005), обухватајући низ активности и пасивности, стања и осећања, која се дешавају у корелацији слободног времена и простора специфичних својстава, и реализују кроз доживљај (рекреативни доживљај). Он је стање свести и мултидимензионални резултат интеракције између учесника у рекреацији и његовог људског и нељудског окружења (Ли, Шафер 2002: 291). У односу на анализирани проблем у раду, простори ограниченог коришћења могу да допринесу развоју друштвених веза, кроз које се и сами активирају.

Препознајући важност просторне компоненте за квалитет одвијања широког дијапазона активности, које можемо назвати рекреативним, са слободом функција које можемо сврстати у рекреацију, отвара се могућност за различите трансформације напуштеног простора у складу са потребама савременог контекста, али и потреба за адекватном просторно-програмском артикулацијом истих. С тим у вези, биће анализирана успешност трансформација одабраних простора војне инфраструктуре кроз низ аспеката који истичу позитивне и негативне ефекте насталих промена.

Методологија – анализа кроз аспекте

Феномен трансформације војне инфраструктуре, кроз примере два карактеристична типа у социјалистичој историји Југославије, атомских склоништа и војног аеродрома, биће анализиран кроз низ аспеката који откривају позитивне и негативне стране трансформација. Издвојени аспекти су економски, који анализира искоришћеност слободних просторних капацитета, планерски, који истражује трансформације у односу на пројектом предвиђени и непредвиђени развој и културални, који анализира резултат разлике социокултурног контекста у коме се простор трансформише и искоришћености специфичног историјског идентитета, као вредности у савременог окружењу. Карактеристике одабраних простора, као својеврсних напуштених подручја захваћених постсоцијалистичком трансформацијом, биће анализирани у адекватном теоријском дискурсу.

Економски

Економски аспект анализе, односећи се на потенцијал искоришћења просторних капацитета у сврхе исплативих, и функција прилагођених потребама данашњице, пре свега оправдава процес свих просторно-програмских трансформација напуштених зона. Полазећи од чињенице да у ову категорију спадају и, у раду анализирани примери, у тренутно трансформисаном стању препознајемо позитивне али и проблематичне исходе. Тумачењем простора изостављањем његових специфичних вредности, Кастелс (Castells, 2009) апстрахује његов потенцијал на материјалну подршку за одвијање друштвених активности и функција, неутралну позадину у којој фигуришу други активни елементи. На овај начин се, губљењем функционалности и улоге у друштву и економији, смисао сваког просторног капацитета губи, што оправдава све трансформације које му враћају активну функцију. Са друге стране, економски

аспект, оправдавајући искључиво економску исплативост, занемарује друге аспекте у корелацији простора са окружењем, у коме је настао, и оног у коме тренутно бивствује, као што су историја места, усаглашавање функција, слика града и суседства.

На примеру атомских склоништа, након 1999, услед мирнодопских услова и промене идолошког односа према војној безбедности, убрзо се дешавају и разне трансформације под надлежношћу ЈПС (Јавно предузеће за склоништа), у сагласности са потребама данашњице. С обзиром на позицију, у оквиру густо насељене стамбене зоне, простори склоништа већином су трансформисани у трговине и банке (блокови 61, 62, 63), чиме је исплативост закупуивања капацитета, због свакодневног коришћења, загарантована (слика 1.2). За потребе забаве и рекреације суседства, поједини простори сада живе као спортски клубови, теретане, кладионице или кафићи (блокови 62, 63). Велики проблем ових трансформација јавља се у одсуству потребе за адекватном просторном артикулацијом предложених садржаја, праћених илегалном приватизацијом и економским погодностима надограђивања капацитета који нису за то предвиђени. Тиме, активно коришћење и исплативост тренутне функције нису довољни показатељи адекватне трансформације, будући да искључују параметре попут неадекватне архитектонске адаптације и бесправног окупирања делова јавног простора. Ова ситуација доминантно је уочљива на објектима дуж јавне саобраћајнице, Јапанске улице (блок 62), где је капацитет знатно проширен, чиме се отворено пласира коришћењу и ван блока. Склоништа у унутрашњости истих блокова нису у потпуности подлегла оваквој трансформацији, будући да су превасходно, поред функције заклона, унутар простора имала и функцију рекреативне зоне (парк и игралишта), позициониране изнад склоништа, са улогом да их маскира. Ова рекреативна функција и даље активно живи, не нарушавајући визуелни идентитет окружења. Одступања унутар блока су присутна код пренамене склоништа у теретане и музички студио (блок 62). Када је у питању пример војног аеродрома, немогућност потпуне приватизације спречила је трансформацију до потпуне економске исплативости, али се тиме, донекле, одржала и просторна конзистенција. Актуелне пренамене капацитета прилагођене су његовој позицији и формалној логици, те је најчешће коришћен као вежбалиште за возаче или као саобраћајна пречица (слика 2.2). Дакле, у овом случају, сам економски аспект није био довољан да препозна све функционалне прилагодљивости и просторне могућности, те његова активација остаје повремена и потенцијал недовољно искоришћен.

Планерски

Планерски аспект истражује предности и мане пројектне свеобухватности и планова развоја анализираних локација. У односу на низ преокрета у постсоцијалистичком периоду, предвиђања развоја у периоду социјализма за савремене околности нису довољно дефинисана и прилагођена, што постаје основа илегалних и спонтаних присвајања и разлог просторних сегрегација и недефинисаности. Са променом идеологије и планова, сегрегација у простору праћена је обично и сегрегацијом друштва (Лефевр 1996), што просторе изопштава и превасходно чини проблематичним. Исход оваквих ситуација је често незаинтересованост за место (Вилијамс, Петерсон 1992), као важан блокатор његове активације и идентификације.

Када се ради о објектима војне инфраструктуре, доминантна функција определила је њихову позицију, форму и појавност, што је у трансформацији анализирана два случаја произвело извесне разлике. Атомска склоништа, са доминантно пасивном функцијом безбедности у оквиру стамбене зоне, пројектом је предвидела два просторна ефекта – скривање капацитета ради безбедности и остваривање додатне функције због претпоставке о ретком коришћењу. Тиме је пројектом и предвиђена могућност будућег ширења капацитета, њихове пренамене, али, пре свега, и формирање паралелне рекреативне функције на крововима атомских склоништа (травњаци, игралишта, терени за спорт), унутар блокова (сви блокови). Овом наменом постиже се стално коришћење простора и у мирнодопском периоду, афирмација активности потребних у свакодневном животу и просторна кохерентност целине, која формира рекреативни пејзаж у партеру свих блокова. Са друге стране, остављањем простора за трансформацију у будућности, због видно неискоришћених капацитета у жижи града, тренутно се дешавају непромишљене интервенције. За разлику од атомских склоништа, улога војног аеродрома, у идеологији заснованој на безбедности и сигурности, била је активна и потпуно усмерена на једну функцију, стога је и пројектован са таквим циљем. Нефлексибилним планом, који није оставио простор за другачији развој, војни аеродром позициониран је далеко од насеља и био потпуно заштићен од цивилне употребе. Стога, данас, у савременом контексту, где је његова првобитна улога постала маргинална, нема отворених могућности за разноврсна коришћења, што донекле чува његов идентитет. Са друге стране, немогућност активације у довољној мери може бити одговорна за пропадање и губљење интересовања за место.

Културални

Културални аспект анализира промену друштвеног и идеолошког контекста одговорног за формирање и губљење идентитета места. Ове промене одговорне су за непрепознавање смисла и значења простора у оквиру нових система вредности, што их чини и просторно неодређеним и slabим (Боре 1999: 240). Са друге стране, овакви простори сматрају се слободним и неприсвојеним зонама, без јасних ограничења, спремним за нове експерименте (Ландри 2006). Ова ситуација производи могућност спонтаних присвајања слободне територије, иницирана препознатим потенцијалима или интересима, и може имати позитивне и негативне исходе. Уобичајне трансформације усмерене су ка активацији кроз потребне садржаје, што често изоставља првобитну, изгубљену функцију, која је носилац идентитета и значаја простора и његове историјске вредности. Са једне стране, неодређена места се поновно конституишу кроз доживљаје, искуства и друштвену интеракцију (Вилијамс 2008: 23), што оправдава све новонастале трансформације кроз које место изнова живи и функционише. Са друге стране, прва димензија везаности за место је његов специфичан идентитет (Williams & Patterson, 1992), остварен кроз емоционална и симболичка значења простора. У том случају, меморија постаје носилац производње специфичног доживљаја (Bachelard, 1964) који се ослања на историју места. Трансформација до непрепознатљивости може нарушити важан потенцијал очувања вредности која, у тренутним социкултурним условима, иако важна, није препозната.

На примеру атомских склоништа, идентитет је препознатљив кроз, и даље уочљиво, промишљено позиционирање и скривање одређених капацитета

унутар блокова. У овим ситуацијама, које су, у односу на социјалистички период, остале непромењене, није деградирана, али је ипак занемарена историјска важност. На склоништима позиционираним претежно ван блокова видљиве су трансформације различитог степена – од пренамене постојећих капацитета склоништа до потпуно непознајљиве архитектуре са надоградњама у висину или ширину. Доминантним функцијама трговине и услуге потпуно је деградиран историјски контекст и пређашњи значај. У случају војног аеродрома, идентитет, потекао из идеологије, није ни био сувише препознајљив у просторном изразу, те стога генерише две струје трансформација – са циљем да се недовољно видљива а важна историјска вредност нагласи, или да се, у недостатку обавезујућег идентитета, простор потпуно трансформише и пренамени.

Студија случаја истраживања кроз пројекат

На основу анализе резултата трансформације војне инфраструктуре кроз три аспекта, истраживање препознаје позитивне и негативне стране. Наиме, свака адаптација неискоришћених просторних капацитета у савременом контексту има оправдање кроз исплативост и прилагођену функцију која га одржава у животу и чини активним делом урбаног система. Са друге стране, искоришћене могућности радикалне трансформације, произашле из непотпуне планске документације и интереса данашњице, занемарују поједине специфичне квалитете, што се, у естетском и просторном нескладу новонастале ситуације, препознаје. На примеру атомских склоништа, и поред осетљиве позиције унутар насељеног подручја, важног за креирање адекватне слике града, поједине трансформације отишле су предалеко. За разлику од њих, иако ван града, због ригидног односа према претходној улози, војни аеродром живи повремено, али, услед непознајнатих потенцијала за развој у складу са предвиђеним планом, остаје доминантно запостављен и непознајљив.

Ова запажања проблема и потенцијала спонтаних промена напуштеног простора у савременом контексту инспиративна су тема истраживања у урбанистичком, архитектонском и уметничком дискурсу, чиме се, кроз креативни метод, проналази и предлаже могући начин усклађивања критеријума. Резултати ових истраживања су решења и пројекти, који у појединим сегментима подржавају, али врло често и критикују неке продукте постојећих трансформација, указујући вешто на вредности које су важне, а непознајне и изостављене.

Као пример истраживања потенцијала простора војног аеродрома у Ковину, издвајамо студентска истраживања на Мастер студијама Архитектуре, Универзитета у Београду – Архитектонски факултет, 2017/2018, на тему: *Архитектура мира: Војно вежбалиште*. Пројекти, који се могу класификовати у овој групи, базирају се на истраживању о значају локације за локалну заједницу и планирању активности које могу директно утицати на оживљавање и интеграцију аеродрома у живот града. Радови, који се баве истраживањем историјских слојева локације, почевши од остатака римског граничног града Контра Магнум, кроз средњовековно утврђење и историју војне границе Баната, до успостављања отвореног парка са рекреативном зоном, позивајући се на Музеј авијације у Београду. Осим видног наглашавања идентитета, истраживања се баве искоришћавањем инфраструктурних и природних ресурса који су препознати као велики потенцијали локације (слика 3).

Када говоримо о потенцијалима простора атомских склоништа на Новом Београду, истичући, пре свега, њихову важност, као мотива који сведочи о времену рата и мира, значај доживљаја историјске компоненте издваја се на једном од конкурсних пројеката. Пројекат *Кришиполис*, аутора Б. Перића и А. Павловића, је конкурсно решење Архитектонског Бијенала, 2018. године, на тему *Слободан простор*, са идејом освајања слободе рата, прогона, пропалих индустрија, немара, заборава и, коначно, страха. Концепт пројекта базиран је на наглашавању амбијента простора, који је, у том значењу, заборављен, а важан. Идеја слободе крије се у невидљивим темељима наших градова. Овај рад препознаје атомска склоништа као важну тему у контексту слободе (слика 4).

Закључак

Губитком првобитне улоге и значаја војне инфраструктуре у постсоцијалистичком периоду, стање бројних просторних капацитета поставља питање тумачења важности мира и сигурности у условима савремене свакодневице. Студија случаја два типа војне инфраструктуре, различите намене и степена отворености за цивиле, интерпретира начин на који се ови капацитети спонтано трансформишу, а њихова улога мења.

Атомска склоништа, као пасиван тип војне инфраструктуре намењен закљону у условима рата, данас трпе различите просторне и програмске трансформације које их чине непрепознатљивим. Пренамене и надоградња капацитета пре свега су узроковани флексибилном планском документацијом и истакнутом позицијом унутар насељеног градског ткива. У условима драстичне промене визуелног идентитета, идеја некадашње важности је деградирана. За разлику од овог примера, пример војног аеродрома у Ковину, као активног типа војне инфраструктуре удаљеног од града, не обилује драстично препознатљивим трансформацијама. Губитак важности и препознатљивости потиче од запуштености и девестираности услед недостатка интересовања и коришћења. Овај пасивни став узрокован је ригидном планском документацијом која ограничава могућности трансформације, као и позицијом локалитета ван насељеног места.

Рекреација, у савременом дискурсу, препозната као једна од основних потреба и један од неизоставних чинилаца савременог друштва и свакодневице, кроз најразличитије облике понашања и деловања, пасивности и акција, резултат је и произвођач различитих простора и функција. Овај дискурс отвара идеје савремених пренамена простора у складу са потребама и жељама корисника. Поред уклопивости у, већ започете, спонтане трансформације, ово истраживање препознаје изванредан корективни фактор рекреације, са могућношћу да мења, допуњава и коригује лоше стране трансформација кроз адекватне архитектонске предлоге. Проналажењем нових идеја коришћења, смислених у савременим условима, истраживања, кроз пројекат, предлажу контролисане просторне трансформације које афирмишу потенцијале анализираних простора. У раду су ова истраживања представљена кроз два примера пројеката – студентске и конкурсне радове. На овај начин, истраживањем у архитектури, напуштени простори, као бројни капацитети постсоцијалистичких држава, у дискурсу рекреације добијају нови смисао у савременим условима, али и могућност контролисаног просторног и програмског трансформисања и очувања ранијег значаја.

Литература

- Башлар 1964: G. Bachelard, *The Poetics of Space*, New York: Orion Press.
- Боре 1999: K. Borret, „The Void as Productive Concept for Urban Public Space”, у: GUST (Ghent Urban Studies Team), *The Urban Condition: Space, Community and the Self in the Contemporary Metropolis*, Rotterdam, GUST, 236–251.
- Вилијамс, Петерсон 1992: D. R. Williams, M. E. Patterson, „Beyond the commodity metaphor: Examining emotional and symbolic attachment to place”, *Leisure Sciences*, 14, 29–46.
- Вилијамс 2008: D. R. Williams, *Pluralities of Place: A User's Guide to Place Concepts Theories, and Philosophies In Natural Resource Management*, у: L. E. Kruger, T. E. Hall, & M. C. Siefel (Eds.).
- Кастелс 2009: M. Castells, „Простор протока, простор места: Материјали за теорију урбанизма информационог доба”, у: В. Ђокић, П. Бојанић (ур.). *Мислићи грађ*, Београд: Универзитет у Београду - Архитектонски факултет, 204–218.
- Кели 1987: J. Kelly, *Freedom to Be: A New Sociology of Leisure*, New York: Macmillan.
- Ландри 2006: Ch. Landry, *The Art of City Making*. Sterling, VA: Eartscan, London.
- Лефевр 1959: H. Lefebvre, *Dijalektički materijalizam/Kritika svakidašnjeg života*, Zagreb: Naprijed.
- Лефевр 1996: H. Lefebvre, *Writings on Cities*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Ли, Шафер 2002: B. Lee, C.S. Shafer, „The Dynamic Nature of Leisure Experience: An Application of Affect Control Theory”, *Journal of Leisure Research*, 34/3, 290–310.
- Торкидсен 2005: G. Torlkildsen, *Leisure and Recreation Management*, London: Routledge.

SPACES OF PEACE - RECREATION AS A METHOD OF PROGRAMMATIC TRANSFORMATION OF MILITARY INFRASTRUCTURE

Summary

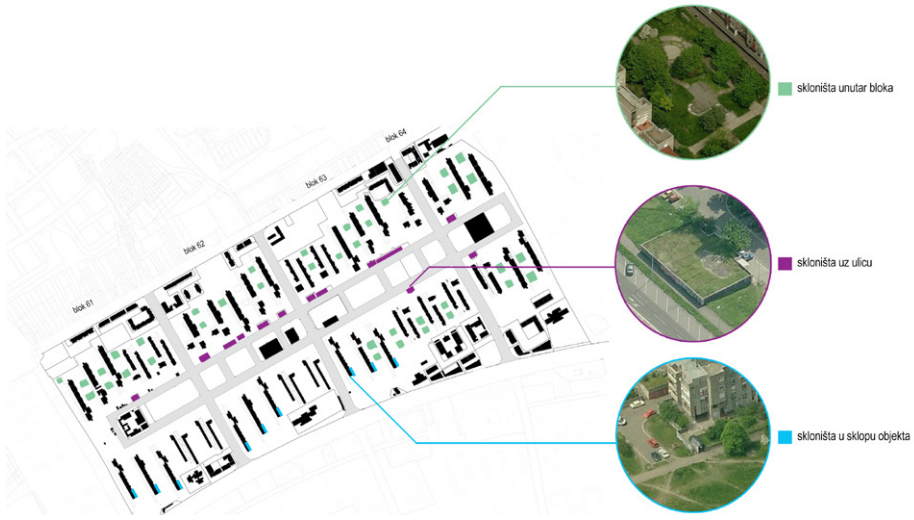
The period of socialism was marked as a period of intensive planning, development, and construction of military infrastructure, reflecting the ideological and geopolitical situation in the country. With the ideological change and the period of transition, as well as a series of laws and documents, the army loses its original political and economic power. Some areas of military infrastructure became part of the conversion process for civilian purposes or permanently abandoned, creating empty spaces inside and outside the city environments.

In this paper analysis military airports and atomic shelters as spaces whose original function is lost with the change of ideology. The main focus will be on a case study of the spontaneous transformation of the airport in Kovin and atomic shelters in New Belgrade, as two types of military infrastructure of varying degrees of openness for civilians. In order to understand the potential models of their transformation in peacetime conditions, the paper will analyze the character and spatial quality of these zones for the improvement of the life of the local community, through an exploration of recreation as the main spatial criterion. Recreation, as an open field in contemporary theory, is recognized as an initiator of additional values and quality that characterize the contemporary life of citizens.

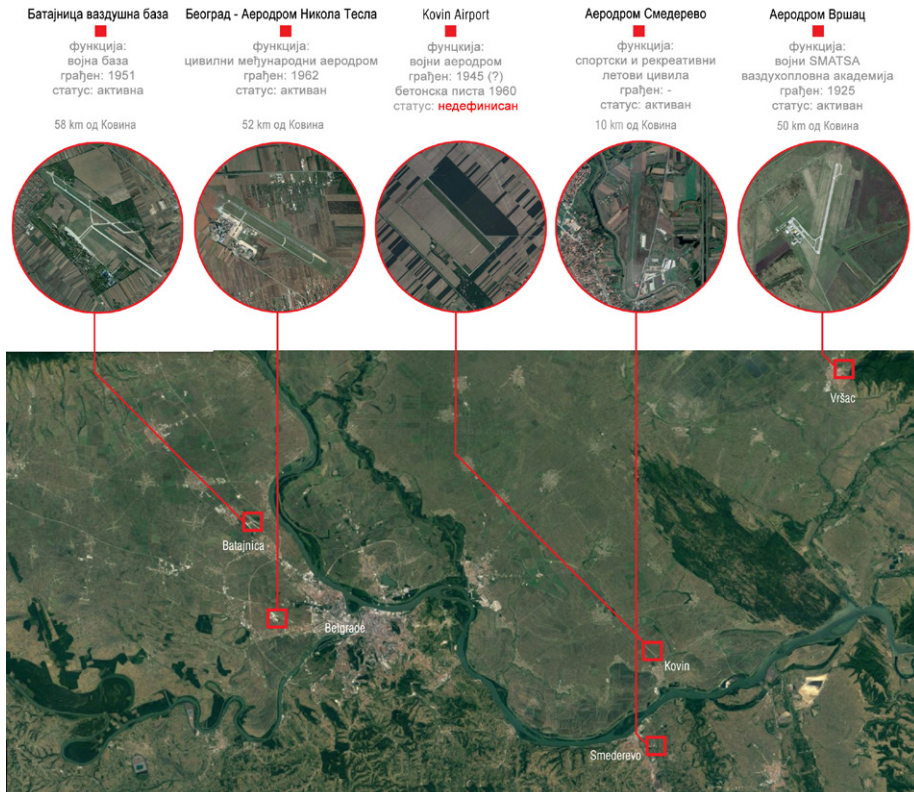
By the method of comparative analysis and research through the project, the paper offers an interpretation of the development of leisure time culture in the post-socialist period, problematizing the importance of abandoned space of military infrastructure as a potential for the development of the city. Through a broad theoretical analysis, the socio-cultural aspects of abandoned spaces will be explored, with the aim of understanding the architectural methods and models for their conversion.

Keywords: abandoned spaces, military infrastructure, ideology, recreation, post-socialism

Ana M. Zorić
Miloš S. Kostić

Слика 1.1. Мапа атомских склоништа на Новом Београду – првобитно стање
 Слика 1.2. Мапа атомских склоништа на Новом Београду – трансформисано стање

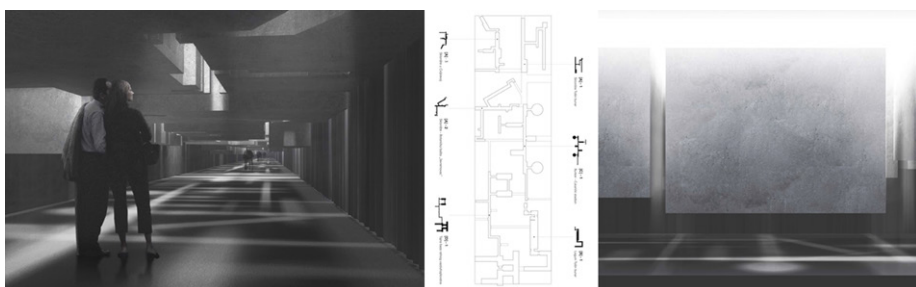

Слика 2.1 Мапа аеродрома – првобитно стање

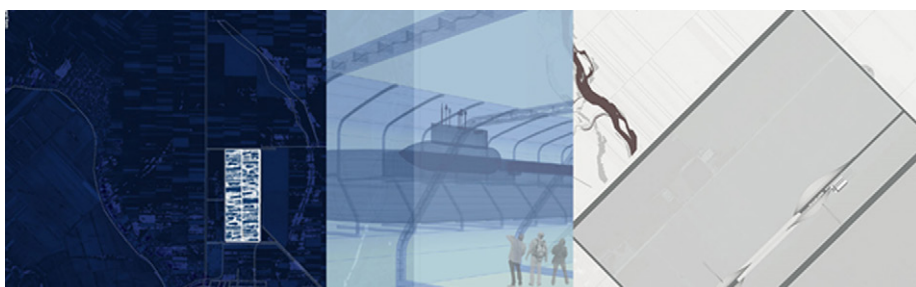

Слика 2.2 Фотографије аеродрома – трансформисано стање

Слика 3. Архитектура мира: Војно вежбалиште, студентски пројекти на Мастер студијама Архитектура, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, 2017/2018.

Слика 4. М.арх Боградн Перић, м.арх Александар Павловић, Криптополис, конкурсни пројекат, предлог представника Републике Србије на Архитектонском Бијеналу у Венецији 2018 (прилози преузети са сајта ДАБ-а <http://www.dab.rs/konkursi/item/1362-rezultati-drugog-stepena-otvorenog-idejnog-dvostepenog-neanonimnog-konkursa-za-projekat-predstavljanja-republike-srbije-na-16-bijenalu-arhitekture-u-veneciji-2018>)

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(26–27. X 2018)

Књига III

**РОЂЕЊЕ У МУЗИЦИ
&
NEW BORN ART**

Лектура и коректура
Ђорђе Радовановић

За издавача
Зоран Комадина, редовни професор
декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник
Стефан Секулић

Штампа
Филум, Крагујевац

Тираж
150

ISBN
978-86-80796-43-7

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78.06:392.1(082)
7.046(082)
791.23:392.1(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик,
књижевност, уметност (13 ; 2018 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (26 - 27. X 2018). Књ. 3, Рођење у музици & New Born Art / уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2019(Крагујевац : Family press). - 399 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - Тираж 150. - Стр. 5: Три свеске радова са XIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / Уредништво. - Стр. 7-8: О трећој, уметничкој књизи зборника са XI [!] тј. XIII Међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност / Уредништво. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80796-43-7

а) Музика - Мотиви - Рођење - Зборници б) Ликовна уметност - Мотиви -Рођење - Зборници в) Филм - Мотиви - Рођење - Зборници

COBISS.SR-ID 280448524